

ZVEZEK 12
LETO VII

DECEMBER
MCMX

N·A·Š·I·Z·A·P·I·S·K·I

SOCIALNA REVIJA · UREDNIK DR. ANTON
DERMOTA · · ODGOVORNI UREDNIK IN
IZDAJATELJ ANTON KRISTAN · LJUBLJANA

VSEBINA:

IVAN F. · PROBLEM SPOLNE LJUBEZNI · JOSIP AGNELETTO
SLOVENSKE NARODNO GOSPODARSKE ČRTICE (Konec) · PRE-
GLED · DIJAŠKI · POLEMKA · LITERARNI

·MCMX·

LASTNIK KONZORCIJ „NAŠIH ZAPISKOV“ · UREDNIŠTVO V
GORICI · VIA PAOLO DIACONO 14 · UPRAVA V LJUBLJANI
SELENBURGOVA ULICA 6_{III} · · · TISK TISKARNE · IV. PR.
LAMPRET V KRANJU · POSAMEZNE ŠTEVILKE : 40 VIN.

Naši Zapiski izhajajo vsakega 1. v mesecu ::

Naročnina znaša za Avstro-Ogrsko za celo leto
4 K 80 v s poštnino vred, za pol in četrt leta so-
razmerno manj; za Nemčijo 5 K 60 v, za ostale
države 6 K 20 v. :: Posamezne številke 40 v.

Rokopisi naj se pošilja'o na adresu Dr. ANTON DERMOTA
v Gorici. :: Naročnina pa na naslov: NAŠI ZAPISKI,
:: Ljubljana, Šelenburgova ulica 6/II. ::

Pod spovednim pečatom.

Spisal R. Kirchsteiger, preložil Eibin Kristan. Cena I. dela K 2.60,
II. dela 2 K. Ta lepa in nadose zanimivo pisana knjiga je prav
pripravna za darilo ob primernih priložnostih. Dobiva se v
vseh knjigarnah in v

Delavski tiskovni družbi v Ljubljani.

Dr. Dragotin Lončar:

Dr. Janez Bleiweis in njegova doba.

Cena 1 K. — Izdali «Naši Zapiski». — Dobiva se v vseh
knjigarnah, kakor tudi v upravi «Naših Zapiskov».

Anton Zupančič

knjigovez v Ljubljani, Slomškova ulica štev. 31
se priporoča za vsa dela, ki
: spadajo v njegovo stroko. :

GRIČAR & MEJAČ

Ljubljana, Prešernova ulica 9
priporoča svojo bogato zalogo

izgotovljenih oblek
za gospode in dečke ter mične novosti v konfekciji za dame in
deklice. — Ceniki zastoj in franko.

IVAN F.:

Problem spolne ljubezni.

Telesa naša — vrči dragoceni,
v njih shranjena vsa dedščina davnin;
peko nas v prsih soki njih ognjeni,
kipeča slà radosti, bolečin.

O. Župančič.

današnjem slovstvu, ki se peča s tem problemom, beremo prepogostokrat le o seksualnosti ali spolnosti; beseda „ljubezen“ je malokdaj zapisana. Piše se več o spolnosti sami záse, ker so ljudje glede ljubezni v tem za naše in celo za življenje naših potomcev tako velepomembnem vprašanju zašli na slabo pot, v velikih mestih že v tako blato, da se vedno bolj bližajo razmeram časov, v katerem so morali n. pr. Rimljani, telesno in duševno uničeni, poginiti in propasti tudi socialno in politično. Nekakšni potomci Rimljanov, kar so današnji Italijani, so se opomogli le s pomočjo tujih elementov in moralno zdravejšega življenja, ki so ga prinesli s seboj za časa preseljevanja narodov oni tuji rodovi, ponajveč germanski.

Tudi dandanes se vrši nekako malo preseljevanje ljudi, ko prihajajo z dežele v velika mesta, kjer si iščejo dela. Njih sveža in neskvarjena kri po malem zadržuje propast velikomeščanstva, ker drugače bi telesno še globlje propadlo. Ali ta pojav opomoči ne zadostuje in ne more biti nikaka tolažba, češ, potem se itak ni treba več brigati za problem ljubezni. Da ne bi bilo družega, kot to, da moralna sodba neskvarjenih ljudi, oziroma moralna stud propadlih nad samimi seboj govorita zoper take razmere, govorilo bi že to dovolj.

Spolni in gospodarski problem sta najvažnejša činitelja vsega socialnega življenja; in ker sta oba tako dalekosežnega pomena, sta tudi tako nevarna, ako za nju nastane kriza. Vsekakor pa je problem spolne ljubezni celo važnejši, ako zasledujemo njegove posledice za bodočnost, ker v načinu njegove rešitve, oz. ureditve, je skrita usoda človeštva ne samo za sedanost, nego za več rodov ali generacij.

Govoriti hočem v splošno, ne ravno samo o našem narodu, oziroma o kakem posebnem stanu; zato lahko rečem, da romamo na poti, na kateri smo, navzdol, t. j. v vedno bolj nezdrave razmere spolne ljubezni. Nisem pretiran idealist in ker tudi nisem platonično zaljubljen, dobro vem, da ne obrnemo voza na ozkem potu, kamor smo ga zapeljali, kar tako lahko nazaj; a če čujem svoje mlade vrstnike, kako se smejejo vsakemu glasu o ljubezni, češ, da je le še za romane, kako bi ne bil siljen vsaj konstatirati, da smo zašli.

Z dokazom svoje trditve pa bom dovolj dosegel, ako se bodo vsaj nekateri jasno zavedli, da ne gredo v pravi smeri, ker potem jim je šele mogoče, da se morda vrnejo. — Res, v romanih se še govori o ljubezni in prav je, da se v njih ne povdarja ravno spolno življenje v ljubezni; kajti za razmotrivanje in rešitev tega vprašanja niso romani pravi faktor, ker so pisani bolj v zabavo kot v pouk; zato morajo pisatelji opisovati le bolj duševno življenje ljubezni.

V slovstvu pa, ki se peča s spolnostjo v ljubezni, v tem pa pišejo mnogi pisci na tako nevreden način, da ga mora vsak zdravomisleč in etično ter estetično izobražen človek odločno zavračati; celo zdravnikov se ne manjka, ki imajo glede tega problema prav čudne nazore.

A k sreči se oglase včasih tudi ljudje, ki znajo ceniti in vzvišeno pisati o spolni ljubezni in o problemu, po katerem bi se človeštvo zopet lahko povzdignilo na dostojanstveno višino.

Tako je pred štirimi leti Nemec Karl Federn prestavil izvrstno knjigo Angleža Edvarda Carpenterja „Wenn die Menschen zur Liebe reif werden“. Ni moj namen, da izrečem svojo sodbo o tej knjigi, marveč tu hočem navesti le vodilne misli iz uvoda, ki ga je napisal Karl Federn in ob kratkem vsebino knjige same.

Čitajoč to knjigo, sem uvidel, da se strinja pisatelj z mojimi nazori v tem vprašanju, in zato sem se nameril tudi sam o tem izpregovoriti.

Kako važno ulogo da igra v našem življenju spolna ljubezen, razvidi se iz dejstva, da prevevajo vse naše življenje motivi, ki so večalimanj posredno v zvezi s spolno ljubeznijo. V igradah, v umetnosti, v poeziji, glasbi, posebno v narodni pesmi je vse polno motivov in slik, ki imajo v ljubezni svoj izvor.

In kako nasprotno je premnogokrat naše naziranje, oziroma ravnanje idealiziranju v teh motivih. — Kako radi se mnogi izogibljejo pogovoru o teh stvareh in le malokdo si upa odkrito-

srčno govoriti o spolni ljubezni, le v skrivnostnem namigavanju n v posmehljivem šepetanju se dotikajo te „kočljive“ stvari.

V našem življenju ni nič tako lažnjivega in nikjer se ne bojimo tako resnice, kot v tem vprašanju; nikjer se ne držimo s takim spoštovanjem goljufive in škodljive navideznosti in to celo najbolj — v omikanih krogih.

V splošno je torej izginil oni naravni idealizem, ono pravo razumevanje in spoštovanje lepote in harmonije v spolni ljubezni, ki je, ako ima biti prava, duševna in telesna zaeno in v teh dveh svojstvih harmonično razvita.

Brezdvomno je bil nagon spolne ljubezni, prvotno, ko je bil človek še na živalski stopinji, samo telesen, a kako bi smel biti sedaj na tej višini duševnega razvitka človeka še vedno samo telesen?

Boriti pa se proti spolnosti v ljubezni, o kateri je tudi dejal nedavno umrli Paolo Montegazza, sloviti italijanski fiziolog in dušeslovec, da je celo močnejša, nego nagon za obstanek ali lakoto, — kako bi to bilo nenaravno.

Vzgon bitij nerojenih kri nam polje,
življenje njih, ki bodo, rije v nas,
in kal s kaljo se za prvenstvo kolje,
bodočnost oblikuje svoj obraz.

Nje volja je močnejša nego naša,
in vkup nas biča, ženo in moža
proklet, kedor voljan je ne prenaša,
sam se izobčil je izmed sveta.¹⁾

Kako smo tedaj mogli tako zelo zaiti s pravega tira, po katerem nas naj bi vodila narava sama? Zašli smo radi splošno nezdravih razmer, v katerih živimo; zgrešili smo pravo spolno ljubezen, tudi po uplivu pretiranih idealistov in posebno vsled nenaravnih dogem katoliške cerkve, ki je proglasila spolno življenje za pregrešno in nečisto; drugi tudi važni vzroki so v ekonomičnih razmerah, v vzgoji i. t. d. Tako vidimo sedaj gnus in gnilobo, kjer bi imela biti lepota in občudovanje.

Tako smo začeli popolnoma razločevati spolnost od ljubezni, oziroma poslednjo zasmehovati; dospeli smo do hinavščine, da se ne upamo o spolnosti v ljubezni več drugače govoriti, kot v dvoumni besedah, med štirimi očmi.

¹⁾ Oton Župančič.

In ker se človek temu najmočnejšemu čutu oziroma hrepenenju ne more popolnoma zoperstaviti, ravna prepogostokrat drugače, kakor misli, in tedaj govori vedno tako, da navidezno opraviči svoja dejanja. Kolikih in kakšnih nenaravnosti ali perversnosti so krive take razmere v seksualnem življenju človeka! Sentimentalnega in нравstveno rahločutnega se kaže mladenič pri svoji izvoljenki, a na to se na najbolj brutalen in nizkoten način peča s prostitutko. Kot angelj na eni, a žival na drugi strani: to so posledice tako zavoženega spolnega življenja. — Med onimi pretiranimi idealisti, oziroma pesimisti je tudi Tolstoj, kateremu resnosti in človekoljubja pač nikakor ne bomo odrekli. On pravi: „Vsaka ljubezen je nečista; le žival je v človeku, kadar uživa. Človeku se more le studiti njegova spolnost: kdor tako ne čuti, je bolan ali pokvarjen.“ Gotovo je, da na ta način Tolstoj pretirava, ker ravno nasprotno je res: kdor čuti stud nad spolnostjo v ljubezni, je bolan, oziroma pokvarjen.

Protinaravna in brezuspešna je tedaj njegova zahteva, ko pravi: „Vsakdo naj izkuša v sebi zatreti vsako spolno nagnenje, ali ga naj smatra za neizogibno zlo.“ Ta spolnost, ki pomeni v vsem življenju narave, v vsaki roži in v vsaki še tako majhni živalici vrhunec in glavni cilj vsakega bitja, ta naj bi bila za človeka poniževalna in gnusna? Da, je, ako je spolnost sama záse; toda združena z duševno ljubeznijo, t. j. z lepimi čustvi, je naravna in vredna človeškega dostojanstva.

Proti takemu nezdravemu naziranju glede spolnosti v življenju, ki izvira iz njega, se imamo boriti. Da je zato treba preosnov in izprememb na vseh poljih, na katerih smo opazili ovire za zdravo spolno življenje, in da se seveda te izpremembe ne bodo zgodile kar čez noč, to je gotovo.

Naslov omenjene knjige Carpenterja v obratnem smislu pove, da so današnji ljudje v ljubezenskem življenju nezreli in zaostali, kakor so zaostali oziroma zabredli v gospodarskem, političnem in socialnem življenju. In tako sodi Carpenter, da so moški kakor povsod drugod tudi tukaj uveljavili svojo gnilo moralo, katera pa kaže, da so nezreli in vsled tega tirani. Generacija za generacijo je sprejemala to moralo in tako smo prišli do tega, da si s prostitutcijo vzdržujemo moralo.

Mesnil je izrekel stavek, da se nedostatkem take morale ne da odpomoči samo s preuredbami na gospodarskem polju. In kakor je trdil William Morris, tako pravi tudi Federn, da je v prvi vrsti treba splošne preureditve vzgoje, torej tudi glede go-

spodarskega kakor seksualnega vprašanja. „Iz vseh moči, ki jih imamo, moramo ustvariti motorne sile v lastno povzdigo, da postanemo rod velikih in popolnih ljudi.“

Preiti hočem nekoliko v detajl. Glede vzgoje, v kolikor ima naravnost poučiti že doraslega otroka o seksualnem življenju, je treba omeniti, da ne smejo starši, kar se žal premnogokrat zgodi, prepustiti tega pouka umazano govorečim služkinjam ali skvarjenim sošolcem, nego da morajo sami na dostojen in resen način pojasniti otroku važnost, svetost in nevarnost spolnega življenja. Drugače se zgodi, kot je navadno, da smatramo spolnost za nekaj nečistega in grešnega; in ako se tako misli, potem res postane spolnost nečista in nizkotna in tvori v očigled ljubezni prepad, ki pelje tako pogostokrat do tragičnih razmer v ljubezni.

Kako zamotani pojmi vladajo v tej stvari, razvidimo iz tega, da smatramo razmerje otroka do matere, sestre do brata za sveto, a nastanek tega razmerja skrivamo z bajkami o štokljah i. t. d., kot da bi ta nastanek oziroma rojstvo bilo nekaj nečistega. Seveda moramo otroku o tem govoriti na gotov način; kako bode tembolj spoštoval in vzljubil mater, ako mu pove, da ga je nosila in gojila prav tik pod gorkim srcem, kjer je vzraslo njegovo malo, mlado življenje, ker sta si ga z očetom tako iskreno zaželela, in da ko je dorastel, in postal že dovolj močan, da mu ni mogel zrak več škoditi, in ko je že mogel sam jesti, da ga je vzela izpod srca. In več otrok ne vpraša; če se to vendar zgodi, se mu zagotovi, da bode, ko doraste, vse drugo sam spoznal. Ko pa postane otrok že spolno zrel, ga imajo starši o tem dostojno in resno poučiti in svariti, a nikakor ne, da bi sramežljivo molčali.

Sedaj o spolnosti pri odraslih. Povdarjal sem že načelo, da je spolnost brez ljubezni kakor ljubezen brez spolnosti človeka nevredna in nelepa. — V predzakonski dobi, v času mladeniške ljubezni je bilo, je in bo spolno občevanje kočljivo vprašanje.

Po današnjih socialnih razmerah je postalo to vprašanje še težavnejše, ker se je doba samostojnosti od leta, ko postane človek že spolno zrel, še bolj oddaljila.

Jasno pa je, da je spolno občevanje nedopustno, ako je nemogoče z izvoljenko, ker bi z ozirom na eventualnega otroka nastale materialne nadloge in ker bi postale razmere glede očetovstva oziroma glede enotnosti družine skrajno zamotane in neredne, torej nesrečne.

Občevanje s pripomočki, ki bi odstranjevali te nevarnosti, je s stališča nenaravnosti ravnotako nedopustno. Prostitucija ali

vlačugarstvo se obsoja samoposebi, ker se ž njo moralno in telesno uniči brez števila žensk, a tudi moških, in ker je, kar sledi iz prejšnjega, v nasprotju z načelom prave in čiste spolne ljubezni. Vsaka druga perversnost ali nenaravnost je že vsled nenaravnosti same kakor tudi iz zdravstvenih ozirov nedopustna in škodljiva. — Iz vsega sledi, da se bodo morale preurediti socialne razmere tako, da se da spolno zrelemu človeku kolikor mogoče hitro priliko postati samostojen in da se mu dá dovoljnih sredstev, s katerimi mu bode dovoljeno v priznanem zakonu zadostiti naravni zahtevi. Do tega seveda ne pridemo tako hitro; zato imamo torej dolžnost, da se do časa zakona izkušamo vzdržati spolnega občevanja ter svoje moči koncentrirati v dosego drugih ciljev, med njimi tudi teh, da kar najhitreje dosežemo samostojnost ter delujemo nato, da nam tudi državna oblast v tem oziru po možnosti pomaga.

Že vojaško vprašanje in dolgost vojaške službe potrebuje temeljitega proučevanja, ker tudi ta faktor igra v spolnem vprašanju glede časa veliko ulogo. Ravno tako je šolsko vprašanje s seksualnim problemom v zvezi, ker bi se morda vendarle nekoliko dala skrajšati doba srednješolskih študijev.

Zato je seveda treba, da človeška družba sprejme najprvo prave nazore o seksualni ljubezni in da jih potem poizkuša udejestiti.

Glede spolnega življenja žensk v predzakonski dobi naj še naknadno omenim, da one v mnogih slučajih ravno tako trpe pod pritiskom prisiljenega celibata, dasi bi bilo z ozirom na ženstvo samo, ki nima toliko skrbi za vsakdanji kruh, lažje ugoditi naravni zahtevi spolnosti; ker pa so v največ slučajih vezane na samostojnost moža, (ki ga imajo vzeti), zato je za ženske rešitev tega problema istotako važna, kljub temu, da ženska vendarle nekoliko lažje prenaša oni prisiljeni celibat; kajti le redko je temperament ženske v živahnosti tako silen, da bi zadušil glas razuma; v tem oziru so namreč ženske v splošno bolj premišljene nego moški.

Navedi hočem iz Carpenterjeve knjige še nekoliko misli o zakonskem stanu v sedanjosti in o njegovih načrtih za bodočnost. On pravi: „Dokler bode moški spol tako nezrel in dokler bo žena samo nekaka sužnja in parazit, ni pričakovati, da bi bil zakon osrečevalen in uspešen. V današnji zakon se združijo večinoma ljudje, ki se medsebojno jako malo poznajo, ljudje različne vzgoje, tako da so njih duševni interesi ravno tako različni, kot njih interesi in opravki v zunanjem svetu.

Spolno življenje je enemu zapečateni knjiga, a drugemu včasih knjiga, katero odpre na najostudnejši strani. Sprva jih neka iluzija združi, vzameta se, brez skrbi in strahu, in oba sta iskreno hvaležna „gospodu v talarju, ki jima je bral svete besede pred altarjem“. A kako pogosto se prekmalu pokaže razočaranje, in kako težko je spoznanje, da sta vezana za celo življenje. „Denarna odvisnost žene, čisto fizične spolne zahteve moža, bojazen pred javnostjo, to pa so motivi, da se njih navidezna združenost vzdrži; pri tem pa njih razmerje omrtvi do tope nevtralnosti, njih značaja propadata, laž postane orožje za oba, da si ž njo branita ločene interese drug proti drugemu. Vse to seveda sledi v prvi vrsti iz pomanjkljivega medsebojnega spoznavanja, kakor iz tega, da ljudje glede seksualnosti ne razumejo ženske naravi in niti svoje lastne ne. Dalje je tega krivo lastninsko razmerje med ženo in možem, kar pa ima svoj izvor globoko v zgodovinskih in gospodarskih odnošajih.

Zgodovinska usuznjenost žene je segla globoko v dušo in nramnost (ali moralo) obeh in tako je, ne da bi bila žena nekaka dopolnitev moža in obratno, marveč nastala karikatura, na eni strani skoro brutalna moč, a na drugi pretirana slabotnost oziroma nežnost. Nenaravna sebičnost in samodopadanje ter fizična zadovoljitev moža so večinoma vladajoči motivi današnjih zakonov. Žrtev je torej žena. In ta mora spoznati, da je brezpogojna požrtovalnost same sebe ravno tak zločin, kakor pretirani egoizem. Tako se je moralo izgubiti medsebojno razumevanje oziroma prava ljubezen. Radi tega se bori danes že na tisoče žen proti takemu zakonu in ravno toliko moških menda že uvideva, da žena ob takih razmerah ne more obstajati v zakonu. Ti možje bi radi žrtvovali gospodarstvo in avtoriteto, da bi le zato našli odkritosrčno in ravnopravno družico. Carpenter govori dalje še o drugih vzrokih, ki slabo vplivajo na zakonsko življenje, med temi tudi o nepravem naziranju družbe; toda o tem ob drugi priliki.

Še par besed o Carpenterjevih načrtih za zakon bodočnosti. Ta pisatelj vnaprej svari pred napačnim mnenjem, češ, da namerava odpraviti s svojimi načrti vsako vez za zakon; kajti vezi so vendar v mnogih slučajih nekaj blagodejnega, ali biti morajo bolj moralne, oziroma socialne, nego čisto paragrafske. Pisatelj je namreč prepričan, da bi prepogosto in hitro menjavanje ljubezenskih razmer bilo za značaj in blagostanje kakega naroda usodepolno. Dasi mora v zakonu oziroma ljubezni nastopiti več

svobode, vendar ostane gotov pritisk iz javnosti vedno še blago-dejen, ker nas sili, da osredotočimo našo ljubezen in njeno romantiko na samo eno osebo. Premnogokrat bi se sicer v hipni jezici razšli radi malenkostne napake, a tako bi se vendarle morali navaditi obzirnosti, odpustljivosti in samozatajevanja drugega proti drugemu, in njih ljubezen bi se tembolj poglobila, ker bi se telesni in duševni intimnosti še pridružila zavest skupnih izkušenj, dela in medsebojnega odpuščanja. Važna pa je taka vez za zakon še radi tega, ker prisili človeka do spoznanja, da ni zakon samo za telesno uživanje; s takim napačnim mnenjem bi človeštvo zabredlo do pretiranosti in končno do pogube; ta vez s strani javnosti pa tudi ne bi mogla skvariti pristnosti zakona, kateri ima svojo podlago v duševni vezanosti, in ta se ne ozira toliko na zunanost. V tem slučaju, ko duševne vezi družijo zakonce, postane oni pritisk javnosti samo formalen činitelj.

Carpenter pravi nadalje: „Čim več bodo ljudje o tem pre-mišljevali in izkusili, tem lažje bodo uvideli, da je mogoča trajna združenost v zakonu, ki je tedaj utemeljena v skrivnostno globoki privlačnosti in sporazumnosti dvojih bitij. Mična romantika in nežno čustvovanje do ljubljenega bitja obdaja moškega in žensko, kakor hitro sta dosegla spolno zrelost in gotovo stopnjo moralnega čuta; in ta čustva trajajo še dalje in niso pozabljena niti tedaj, ko je spolna privlačnost zase že minila. In to se v takih srečnih slučajih more imenovati zedinjeno osebnost dvojih ljudi. Imeti človeka, s katerim popolnoma odkrito občuješ, čigar telo in življenje ti je drago kot tvoje lastno, ta posest bitja, čigar vse je tvoje in vse tvoje njegovo, in s katerim te veže zavest in spomin vsega veselja in vseh bolesi, ni li to najvišja želja človeške duše? Da. Tega seveda ne dosežemo v enem dnevu, nego v mnogih letih, v katerih nas šele vsi doživljaji in vsi dokazi iskrene lju-bezni združijo tako trdno. Ljubezen mora biti pač podlaga že iz početka, toda potrpljenje in obzirnost šele dosežeta zaželeni cilj. Tako slednjič drug drugega spozna kot samega sebe; vse želje in misli, vsi spomini ju dovedejo do spoznanja, da njihovo med-sebojno hrepenenje ne more miniti, ampak da jih leto za letom bolj družijo v iskrenem zaupanju. Kdo bi tajil, da to ni vsaj želja vsakega, ki je o tem dovolj premišljeval; kako ne bi spoznal, da bi ga to mnogo bolj zadovoljilo, kot še tako mnogo razuzdanih razmerij; razume se, da je zato treba zdrave pameti in prave omike.

Moderni monogamični zakon, ki ga potrjujeta cerkev in država, stremlje po takem vzoru, ali doseči ga ne more, ker

veže večinoma ljudi, katere potem druži edino neka materijalna vez potom formule cerkve in države in ker je monogamičen zakon samposebi v mnogih ozirih pretesnosrčen.“

Dalje govori Carpenter o dejstvu, da je sicer moški spol po svoji naravi poligamičen ali mnogoženski, kar ne pomeni pri gotovih rodovih nič sramotnega ali nesrečnega; toda on sklepa takole: „Čim globlje in fineje človek v svoji ljubezni čuti in čustvuje, tem neverjetnejše je, da bi našel več oseb, ki bi ga v njegovih individualnih zahtevah zadovoljile, tako da postaja njegova ljubavna vezanost vedno trajnejša in trdnjša. Reči moremo tedaj, da bi se moglo človeštvo vedno bolj razvijati do dvoenotnosti (Doppeleinheit) poročenih parov; dasi pa na eni strani nasprotujemo tesnosrčni nepreklicnosti in dogmatični nerazdružljivosti zakona, vendar na drugi strani stremimo po trajni zvezi, če je ta naravna, iz duševnosti pronikla in tedaj brez umetnih paragrafov nastala.“

Kako bi se pa dalo v tem oziru priti do zdravejših razmer? Temu vprašanju Carpenter takole odgovarja in našteva tale sredstva: „1. Zahteva splošne svobode in neodvisnosti žensk; 2. ureditev v to potrebnega pouka za glavo in srce mladine obeh spolov; 3. priznanje prostejšega in bolj družnega razmerja v zakonu samem; 4. odprava, oziroma preureditev sedaj veljavnih neznosnih postav, ki brezvestno vežejo dvoje ljudi celo življenje, četudi je njih združenost popolnoma nenaravna in nesrečna.“

K prvi točki pripominja, da ne more biti ljubezen brez svobode, kakor ni svobode brez ljubezni zanjo. Zato ni samo treba, da postane žena samostojna na vseh poljih življenja, nego morali bi se izpremeniti tudi mnogi zakoni, radi katerih je v svojem moralnem naziranju zaostala, kot n. pr. v zakonskem stanu, kjer ji še ni določno priznana pravica nad lastnim telesom, ali v politiki, kjer se ji brani glasovati za postave, s katerimi bi celo sama bila vezana.

Potrebnost druge točke je po vsem tem, kar je tu navedenega, popolnoma razvidna.

Naravnost gorostasno je, da včasih prvi spolni pojav oziroma doživljaj, odloči usodo dveh ljudi za celo življenje, in čimbolj ljudje spol od spola po nepotrebnem ločijo in oddaljujejo, temveč takih nesreč. Skupne vzgoje, igre in šport do gotove meje skupno, tega je treba bolj, kot one smešne, oziroma vražne bojazljivosti.

K tretji točki pravi Carpenter: „V zakonu je treba svobodnejšega razmerja med ženo in možem; kakor je lep ideal čisto

izključne združenosti, vendar mu preti tudi nevarnost, da se zaide v topo sebičnost za svoj par; ljubezen pa ne živi samo od prejemanja nego tudi od dajanja, t. j. od dobrot in prijaznosti za druge, kar le more celo povišati njih medsebojno ljubav. Omejena fizična ljubosumnost, ono pomilovanja vredno čustvo, da je žena njegova last, javno mnenje in prisilne uredbe paragrafov, vse to je skupno delovalo, da je uničilo zakonsko ljubezen ter jo v sebičnosti, uživanju in nizkotnosti zadušilo. In vendar ni bilo tako nevarno, zaupati še tudi kaki tretji osebi, ne da bi morali že zaraditega dvomiti o zakonski zvestobi i. t. d.

Glede četrte točke omenja Carpenter, da z veseljem opazuje, kako ljudje že spoznavajo ter delujejo na to, da odpravijo zakon, ki bi s silo vezal za celo življenje. Baš svetost in naravnost resničnega zakona jih mora dovesti do tega, da si ne bodo več dali te svetosti omadeževati za celo življenje. Doslej je imelo tako tiranstvo zakona največ zaslombe v odvisnosti žene.

Globoka ljubezen pa ima v sebi nek višji element, ki dovede ljubeče do popolnoma naravne obljube zvestobe. „In naravnost vražje in mefistofelsko je,“ kakor pravi Carpenter, „da se isti hip od zadaj priplazi pisan zakon in v triumfu zapre svojo knjigo z besedami: „Tako, sedaj sta poročena in gotova za ostanek vajinega življenja.“ Za vsako zdravo družabnost je neznosno, da se država, ta neokretna prikazen, vmešava v najnežnejše zadeve zakona. Na eni strani daje že izza davnin možu barbarske pravice nad ženo, na drugi strani obsoja prelomitev zakona, vozla teh nezdravih razmer pa ne zna razvezati. Radi otrok se bode država seveda morala vedno vmešavati v zakonsko življenje, ker pri teh preneha privatnost in se tu pojavlja socialna zadeva. Otroke mora kot bodoče državljane ščititi. Zato pa bi se moralo pred vsako poroko natančno vse določiti glede skrbi in vzdrževanja otrok. Razloček med zakonskimi in nezakonskimi otroki naj bi izginil, ker otroka v nobenem slučaju ne zadene krivda, in vsled tega tudi ne sme trpeti nikake škode po zmanjšanih pravicah.

Če bi kdo proti temu navdušenju za lažjo ločitev zakona ugovarjal, češ, da bi se potem ljudje razuzdano in samo za zabavne poizkuse možili oziroma ženili, mu odgovarja Carpenter s tem, da ga opozarja na odgovornost za skrb in vzgojo otrok, katero bi država s strogimi zakoni in predpisi zahtevala ter tako onemogočila preveliko zlorabo take olajšave glede zakonskega življenja.

Da se pa dosežejo te izpremembe v večjem obsegu in v širšem smislu, zato bo treba obenem splošne izpremembe družabnega stanja; samo zakonodajne preuredbe ne dosežejo pravih uspehov. Današnje družabno, zakonsko in drugo življenje sloni večinoma na kupčiji, in dokler je tako, se tudi paragrafi ne morejo dovolj izpremeniti. Verjetneje je, da se izpremene, ako se bode preje praksa oziroma življenje predrugačilo. Čeravno je res, da se morajo tudi paragrafi in navade izpremeniti, vendar se ne more samo teh okriviti, češ, da so samo ti tirani vzrok vsem zmešnjavam in grenkobam spolnega življenja.

Nesteto je in še bo ljudi, ki tudi pod najugodnejšimi pogoji ne bi srečno živeli v zakonu, ker nimajo v sebi dovoljno razvitih moči in tiste udanosti, s katero bi se mogli iskreno navezati na svojega druga oziroma družico.

Takih naravnih žaloiger ne bo nedostajalo, dokler bodo človeška srca taka kot so.

Zato pa ni treba, da bi paragrafi in uradi še stvarjali umetne žaloigre.

Brezdvomno bo človeštvo še mnogo pretrpelo, predno bo prišlo do tega, da ne smemo svojega sočloveka „v kletki imeti“ in da ne smemo sprejeti nezadovoljne in nepristne ljubezni; čistost ljubezni pa, ki bi jo potem v večji meri dosegli, bi bila toliko večje povračilo.

Ljubezen je torej najtežji predmet, ki se ga ima človeštvo še učiti; da pa je tega treba, razvidi se, ker je ljubezen fundament vsega življenja. Carpenter izraža nado, da je morda že prišel čas, ko že ponehavamo biti v tej stvari otroci ter se začnemo učiti z vso dušo in z vsemi močmi.

Na koncu govori omenjeni pisatelj še o svobodni družbi, kakršna bi imela biti v svrhu udejstvovanja našega problema. Največja ovira razumevanju in pravi cenitvi spolnega problema je raznoličnost mišljenja, čutenja, čustvovanja ter temperamenta ljudi; to oviro še pospešuje dejstvo, da se ne upamo tega čutenja in naziranja niti svobodno izražati. In kaka nesporazumevanja so vsled tega med posvetnjakom in asketom, med materinsko in nekoliko svobodneje mislečo ženo?

Na to vprašanje o spolnosti gleda vsak z drugega stališča.

Nujno nam je tedaj treba jasnosti in čistosti o spolnem življenju; začeti moramo o njem čisto misliti, priznati, da je telo lepo in čisto; to seveda dosežemo le s popolno preureditvijo

življenja. Čista in zmerna hrana, gotova mera nagote, užitek svežega zraka in svetlobe, to so glavni predpogoji.

In ko bode nekoč razmerje med možem in ženo duševno in moralno čisto, ne bode nihče tajil, da je to stremljenje in naziranje bilo napačno.

S tem sem nakratko posnel glavne misli Carpenterjeve knjige. V kolikor se je dalo, sem ga citiral doslovno, posebno v drugi polovici sem napisal skoro samo njegove misli.

JOSIP AGNELETTO:

Slovenske narodno gospodarske črtice.

Konec.

O leta 1848. nahajamo pri Slovencih, izvzeto uradništvo, dva stanova: Obrtnike po mestih in trgih, ki se ne zavedajo šesvo je narodnosti, ter poljedelce, ki niso bili še povsod osvobojeni. Trgovstvo je bilo malo razvito.

Tega leta je postal naš kmet neodvisen, zaeno je bil tudi izroččen sebi samemu, podoben dolgoletnemu, po krivem že od rane mladosti zaprtemu jetniku, ki pride na svobodo in ne ve, kam bi se obrnil. Brez denarnih sredstev — zabiti je moral vse svoje moči v grudo, ki mu je dajala komaj toliko, da je mogel *skromno* životariti.

Šol ni bilo, kjer bi se bili izobraževali njegovi otroci in pripravljali za življenje. Če niso ostali na domu, so hodili v mesta k nemško in italijansko mislečim mojstrom ter krepili tuj živelj. Zato so ostali Slovenci do dandanes po velikanski večini kmetijski narod. Po statistiki iz leta 1900 je bilo izmed 1,192.780 Slovencev 896.080 kmetškega stanu, t. j. 75·4% vsega naroda; v agrarni Avstriji je 39% prebivalstva, ki se ne bavi s poljedelstvom; pri Slovencih je pa le 24·6% nekmetovalcev.

Zaposlenih Slovencev v poljedelstvu je 603.920, avstrijskih Nemcev le 1,934.078; če primerjamo *nemško in slovensko posest* v totranski polovici in uvažujemo dejstvo, da je na Slovenskem minimalno število nesamostojnih poljskih delavcev, je očitvidno, da je naš kmet *največ mali* tuptam *srednji*, ali *zelo redko veliki posestnik*.

Gmotno stanje Slovencev je mizerno; ono stoji celo pod avstrijsko normalo¹⁾:

V Avstriji je prisiljenih z lastnim delom se preživljati . . . 54%
med Slovenci pa celo 64%

Naslednje številke pokažejo našo revščino v jasnejši luči:
med 100 ženskami jih je prisiljeno delati:

na Ogrskem 27%
v Italiji 32%
v Avstriji (v nobeni civilizirani državi ne toliko) 44%
pri Slovencih pa celo **49·7%**

Ta žalostna dejstva ne govore le o naši bedi; njih pomen je dalekosežnejši, nočem trditi, da strašijo z degeneracijo celega naroda; *dovoljeno pa mi bodi pripomniti, da od naporne dela izmučena mati ne more roditi duševno in telesno razvitih otrok.*

Poljedelsko ljudstvo je naš narod, zato je zanimiva statistika njegovih pridelkov v primeri z njegovo konsumpcijo; to razmerje mogli bi imenovati produkcijsko bilanco. V naslednji statistiki omejiti se hočem le na glavna konsumpcijska sredstva našega ljudstva, na pšenico, rž in krompir; opozoriti moram pa že v naprej, da konsumpcijske statistike v Avstriji nimamo glede *posameznih dežel*, še manj glede poedinih narodov²⁾. Pač pa je mogoče določiti množino porabljenih sredstev v Avstro-Ogrski, ki je enaka *letnemu pridelku, pomnoženemu za uvoz in zmanjšanemu za izvoz.*

Dne 31. maja 1910 je prinesla dunajska „Arbeiter-Zeitung“ v št. 147. sledečo statistiko:

V letih³⁾ 1902-1906 je konsumiral en prebivalec povprečno
na leto

	v Avstriji	v Nemčiji	v Franciji	v Italiji
1) rži	64— kg	151·1 kg		
2) pšenice . 1902-1906	110— „	96·5 „	209·8 kg	134·9 kg
3) krompirja 1902-1906	258·3 „	608·9 „	234·1 „	?
4) vina . . . 1900-1905	17·8 l	6·58 l	146·2 l	112— l
5) žganja . . 1900-1905	10·3 „	8·2 „	7·08 „	1·3 „

¹⁾ Da niso materijelne razmere povprečnega Avstrijca zavidanja vredne, je notorično.

²⁾ Kolikor mi je znano, misli tudi Avstrija, zlasti glede na skupno gospodarsko akcijo z Italijo, Nemčijo in Francijo, pričeti konsumpcijsko statistiko, ki pa stane ogromnih žrtev.

³⁾ Nekatere podatke gornje statistike sem primerjal s podatki „Jahrbuch der Oesterreichischen Industrie 1908“ in soglašajo popolnem.

Na podlagi teh podatkov in statistike avstrijske žetve iz 1909, izišle v „Statistisches Jahrbuch des k. k. Ackerbauministeriums

Dežele	Prebivalstvo	Pšenica		Rž		Krompir		Vino	
		Pridelek v q	Imelo bi se konsu- mirati q	Pridelek v q	Imelo bi se konsu- mirati q	Pridelek v q	Imelo bi se konsu- mirati q	Pridelek v hl	Imelo bi se konsu- mirati v hl
Koroško	179 583 ¹⁾	86 068 ²⁾	220 387	274 161	114 832	508 329	452 728	—	31 965
Štajersko	450 649 ³⁾	296 827	554 298	180 338	288 415	1,175 303	1,136 086	1,104 739	80 215
Kranjsko	504 332 ⁴⁾	242 336	620 328	103 276	322 777	2,443 841	1,271 421	206 531	89 766
Gorica	712 277	71 613	876 101	7 242	455 857	440 700	1,794 650	393 928	116 778
Trst		372		333		2 060		12 470	
Istra		50 613		6 695		306 466		541 314	
Dalmacija	584 823	287 520	719 336	83 088	374 287	472 383	1,474 369	1,416 661	304 096
Skupaj	2,431 664	1,035 349	2,990 950	657 333	1,556 168	5,349 082	6,129 254	3,675 643	422 820

¹⁾ Prebivalstvo iz okrajnih glavarstev: Celovec, Beljak in Velikovec, brez mesta Celovec.

²⁾ Pridelalo se je ravno v sub. ¹⁾ označenih okrajih.

³⁾ Prebivalstvo iz okrajnih glavarstev: Brežice, Celje, Ljutomer, Maribor, Ptuj in Slovenji Gradec; izvzeti sta okrajni glavarstvi Judenburg in Radgona.

⁴⁾ V naslednjem se nanašajo podatki na celo deželo.

für das Jahr 1909“ tiskala in založila c. kr. državna tiskarna na Dunaju, dalje na podlagi „Občinskega leksikona 1900“, izdanega

od c. kr. statistične centralne komisije na Dunaju, sem sestavil predstoječo statistično tabelo, ki naj bi nam predočala glavne poljske pridelke v letu 1909 na eni in množino pridelkov, ki **bi** jih **imelo** konsumirati *prebivalstvo v slovenskih deželah* v smislu gornje statistike na drugi strani.

Iz navedenega uvidimo:

1. Da bi morale biti naše dežele glede najvažnejših poljskih pridelkov *pasivne*; če pa temu ni tako, živi naš kmet slabeje nego povprečni Avstrijec, nedostatek pšenice nadomeščati mora z manj redilno hrano;

2. da ne pridelava noben del slovenskih in hrvatskih zemlji primerne množine *pšenice* za svoje prebivalce, niti Kranjska ne! Rži pridelava več le Koroško, krompirja pa: Koroško, Štajersko in Kranjsko;

3. v Avstriji se porabi malo vina, ker konsumira ljudstvo večinoma pivo; obratno pa velja za naše dežele, ki vino pridelujejo: konsum vina je tu mnogo večji, nego je povprečno v državi.

Interesantno je pri gornjih podatkih tudi dejstvo, da se od leta do leta manjša prostornina, namenjena pridelovanju žita, in sicer¹⁾:

1.) S *pšenico* obsejanega polja je bilo leta 1909 v primeri z letom 1908 *manj 2132 ha* v vseh slovensko-hrvat.-avstrijskih deželah; v primeri s povprečnim 10 letjem *manj 123 ha*; 2.) z *ržjo* v primeri z l. 1908 *manj 1471 ha*; z 10 letjem *manj 6121 ha*; 3.) z *ječmenom* v primeri z l. 1908 *manj 8477 ha*; z 10 letjem *manj 835 ha*; 4.) s *turšico* v primeri z l. 1908 *manj 9397 ha*; z 10 letjem *manj 6229 ha*; 5.) z *ovsom* v primeri z l. 1908 *manj 3341 ha*; z 10 letjem *manj 12.894 ha*.

Da bi slovenska zemlja mogla v doglednem času zadostno preživljati svoje prebivalstvo s poljskimi žitnimi pridelki, je neverjetno. Iz navedenih dejstev je evidentno, da je *carina* na žitni uvoz za naše *kraje škodljiva*. Ona koristi le veleposestnikom, ki spravljajo na trg ogromne množine produktov. Prezreti ne smemo niti fakta, da se obseg žitnega pridelovanja manjša, vsled česar je nemogoče, da bi naše dežele kdaj krile same lastno potrebo, ker rodovitnost ne raste. *Zaščita s carino ni tedaj tu na mestu.*

¹⁾ Statistiko sem sestavil s pomočjo podatkov v zgoraj navedeni knjigi c. kr. poljedelskega ministerstva.

Pri presoji uvozne carine na meso moramo uvaževati korist in škodo, ki jo pri tem trpi slovensko ljudstvo, svesti si, *da je nemoralno, če se en stan okoristi na škodo drugega.*

Ker je pri nas živinoreja v razvoju, je upravičena njena zahteva, da se ž njo kulantno postopa. Ta kulantnost je pa na mestu le za časa razvoja; pozneje mora domača živinoreja za primerne cene oskrbovati naše kraje in biti v stan, da konkurira s tujim uvozom.

*

Dandanes se lahko reče, da so Slovenci *kmetski* narod, ni pa danih predpogojev, da bi mogli *agrarni narod* postati, ki bi črpal vire za svoje blagostanje iz eksporta svojih agrarnih proizvodov. Vedeti moramo, da potrebujemo kmetijstva za svoje lastne potrebe; zato je potrebna povzdiga kmetskega stanu. Radi tega mora on dobiti potrebnih šol, stanovskih organizacij in tudi pravico do „nerubljivega doma“. Naše zastopstvo v deželnih zborih in na Dunaju ima tu široko polje za svoje delovanje.

Za sedaj se ne spuščam globlje v to zadevo, ampak podam le statistiko zadružništva v slovensko-hrvaških deželah¹⁾.

Zadruga I.

Dežele	Skupno število vknjiženih zadrug			Hranil., posojilnice				Konsumna društva			Kmetijske zadruge		
	skupaj	omej.	neomej.	skupaj	omej. zavozo	Schulze z zavozo	Rajfajzen	skupaj	omejena	neomej.	skupaj	omejene	neomej.
Štajersko	796	327	469	517	57	57	403	45	42	3	165	160	5
Koroško	258	74	184	199	15	21	163	15	15	—	26	26	—
Kranjsko	399	179	220	225	17	12	196	16	16	—	126	118	8
Trst	105	91	14	36	30	1	5	31	27	4	10	8	2
Gorica	214	95	119	112	9	3	100	16	16	—	71	55	16
Istra	244	141	103	121	19	2	100	39	39	—	78	77	1
Dalmacija	304	119	185	218	36	—	182	34	34	—	41	38 ¹⁾	3 ²⁾
Skupaj . .	2320	1026	1294	1458	183	96	1149	196	189	7	517	482	35
V vsej državi	15160	7301	7859	10099	2419	564	7116	1260	1211	49	2607	2504	101

¹⁾ 16 ribiških zadrug; ²⁾ 1 ribiška zadruga.

¹⁾ Posneto iz mesečnih poročil c. kr. statistične centralne komisije na Dunaju. V gornji statistiki so zapopadene tudi tujerodne zadruge, ker mi ni bilo mogoče dobiti statistike slovenskih zadrug.

Zadruga II.

Dežele	Obrtne			Stavbne			Druge			Zadr. zveze		
	skupaj	omejene	neomej.	skupaj	omejene	neomej.	skupaj	omejene	neomej.	skupaj	omejene	neomej.
Štajersko	55	54	1	12	12	—	2	2	—	5	4	1
Koroško	15	15	—	3	3	—	—	—	—	2	2	—
Kranjsko	22	22	—	7	4	3	3	2	1	5	5	—
Trst	27	25	2	—	—	—	1	1	—	—	—	—
Goriško	12	12	—	2	2	—	1	1	—	3	3	—
Istra	4	4	—	1	1	—	1	1	—	2	3	—
Dalmacija	9	9	—	2	1	—	—	—	—	3	2	—
Skupaj . .	144	141	3	27	24	3	8	7	1	20	18	2
V vsej državi	910	888	22	236	232	4	48	47	1	78	59	19

Naše zemlje so rud bogate in to njihovo lastnost moramo izrabiti; prezreti ne smemo dejstva, da je mnogo podzemeljskih zakladov še neodkritih in mnogo odkritih nedotaknjenih; sedanji rudokopi so skoro brez izjeme v tujih rokah; idrijski rudnik je državni, premogokope pa poseduje malone brez izjeme trboveljska premogokopna družba s sedežem na Dunaju. Ta je bila osnovana leta 1872 z nemško-francoskim kapitalom od 9,800.000 kron; njena reserva je znašala l. 1906 3,209.000 kron; nominalna vrednost njenih akcij je K 140.—, čijih kurs je bil 1907 K 251.— Svoja podjetja ima v Trbovljah, Zagorju (od l. 1830), Hrastniku (od l. 1880), v Ojstrem (1886), v Hudi Jami (1889), v Kočevju, v Krapini (1891) in v Labinu v Istri.

Druga, deloma v našem ozemlju delujoča družba bi bila: „Bleiberger Bergwerks Union“, osnovana 1867 s kapitalom petih milijonov kron. Razteza se po Koroškem.

*

Druga panoga narodnega gospodarstva bi bila *industrija*, ki je pri nas večinoma še v tujih rokah.

Naša *obrt* je ječala po mestih in trgih v drugi polovici 19. stoletja pod konkurenco tujih podjetij, industrije v večjem stilu sploh imeli nismo radi pomanjkanja podjetnosti in organizacije kredita. Naš kmet in meščan sta nosila svoje žulje v nemške hranilnice, ki so širile ž njimi svojo industrijo, svoje bogastvo in *svoj upliv*. V oni dobi, dobi industrijskega in podjetniškega poleta

vobče, ustanavljala so se podjetja, ki so vsaj za pol stoletja onemogočila vsako upoštevanja vredno konkurenco od naše strani. Dovoljeno mi bodi vsaj najvažnejše omeniti z nekaj besedami:

Leta 1869: Krainische Industriegesellschaft s kapitalom od 14 milijonov kron; 1. 1906 je imela dobička K 1.894.303. Dividenda na akcije je bila 100 K = 10% nominalne vrednosti. Njena podjetja so na Savi, na Jesenicah, na Javorniku, v Bistrici in v Šklednju pri Trstu.

Leta 1870: Leykam-Josefsthal, akcijska družba za izdelovanje papirja z judovskim kapitalom od 16 milijonov kron; dividenda 14%, 1906 akcijska nominala K 200; kurs K 567; podjetja v Zalogu, na Studencu, v Vrju, v Medvodah in v Podgori pri Gorici.

Leta 1873: Krainische Baugesellschaft s kapitalom od K 900.000; podjetja Ljubljana, Pod Peč in Opatija.

Leta 1874: Predilnica v Zagradu z nemškim kapitalom od 2,4 milijona kron.

Predilnica v Ajdovščini zgradila se je z italijanskim kapitalom, ki znaša sedaj 2 milijona kron.

Ta in druga manjša podjetja so se vgnezdila na najboljše prometne točke, uporabila najboljše sile in nas potisnila v ozadje. V naslednjem imamo industrijsko statistiko s Kranjskega in Primorskega brez komentarja¹⁾.

Vrsta industrije	Dežela	slovensko	nemško	italjansko	hrvaško
Stavbarstvo, opekarne, apnenice, kamnolomi, tvornice za cement in stavbena podjetja	Kranjsko	29	20	2	—
	Primorsko	7	24	58	1
Steklo in porcelan v zvezi s trgovino	Kranjsko	4	3	—	—
	Primorsko	—	2	11	—
Rudokopi brez trgovine	Kranjsko	2+1 ²⁾	11	—	—
	Primorsko	—	7	1	—
Prenos . . .	Kranjsko	35+1	34	2	—
	Primorsko	7	33	70	1

¹⁾ Statistiko sem sestavil na podlagi *registriranih firm v omenjenih deželah*, ki sem jih dobil v „Jahrbuch der Oesterreichische Industrie 1908, Dunaj“. Ker mi ni bilo mogoče razpredeliti podjetij na Štajerskem, Koroškem in v Dalmaciji po narodnosti, sem izpustil to statistiko.

²⁾ +1, 2 etc. = državno podjetje.

Vrsta industrije	Dežela	slovensko	nemško	italjansko	hrvaško
Prenos . . .	Kranjsko	35+1	34	2	—
	Primorsko	7	33	70	1
Stroji in kovine tvornice za stroje, optični za- vodi, livarne za železo, inšta- laterji i. t. d.	Kranjsko	21	13	—	—
	Primorsko	1	8	34	2
Pivovarne, rafinerija za špirit, žgalnice in izdelovanje likerjev	Kranjsko	16	10	—	—
	Primorsko	4	2	19	—
Kemična industrija, plin, gumi, petrolej, sveče, milo i. t. d., olje	Kranjsko	8	5	—	—
	Primorsko	2	20	⁴⁸ 1 angl.	—
Mlini in čistilnice za riž, tovarne testenin (brez pekarn za kruhi)	Kranjsko	26	—	—	—
	Primorsko	1	5	27	3
Elektrika in elektrotehnika	Kranjsko	7	3	—	—
	Primorsko	+1 drž.	5	13	1 češka
Lesna industrija v zvezi s trgovino	Kranjsko	58	6	7	—
	Primorsko	10	5	38	1
Izdelovanje lesnih predmetov	Kranjsko	20	7	—	—
	Primorsko	5	5	16	1 franc.
Usnjarne brez čevljarских obrti in trgovine	Kranjsko	20	3	—	—
	Primorsko	6	1	7	—
Papirnice in tiskarne, knjigoveznice in kartonaže	Kranjsko	¹¹ več 6	¹ +5	1 franc.	—
	Primorsko	⁴ več 5	³ več 6	²⁰ več 5	3+1
Tekstilna industrija brez trgovine: Predilnice, tkal- nice, čipkarstvo, sukno i. t. d.	Kranjsko	15	13	2	—
	Primorsko	4	15	30	2
Sladkor, izdelovanje slaščic i. t. d.	Kranjsko	2	2	—	—
	Primorsko	2	4	4	1 franc.
Različne industrije: Kava (cikorijska), konzerve (meso, zelje, ribe), klobasice	Kranjsko	8	3	1	—
	Primorsko	—	9	13	4
Skupaj . . .	Kranjsko	²⁵³ +1	105	12	—
	Primorsko	⁵¹ +1	121	³⁴⁴ tuji 2	¹⁶ tuji 4
Skupna vsota . . .		304	226	354	16+4

Oči obračamo poželjivo po morju, s hrepenenjem gledamo na Trst kot zibelko naše boljše bodočnosti, ne zavedamo se pa še naloge, ki si jo naložimo na ramena s tem, da prevzamemo Trst v svoje roke. To se sicer ne bo zgodilo danes in jutri tudi še ne, ali pripravljati se moramo za bodočnost. Trst je pomorsko mesto v mladostnem razvoju in kdor ga ima, je dolžan vzdržati ga na njegovi višini in skrbeti za njegov daljni razvoj. Bodimo si svesti, da si ni mogoče misliti pomorskega mesta brez ozadja, ki bi bilo prazno in ne bi imelo, s čim da to mesto širi in povzdičuje; mislim na industrijski eksport in import. Res je, da bo Trst rasel radi svoje lege, da ga bodo zalagale daljne dežele iz srednje Evrope, ali s tem ni nam pomagano: Ako si osvojimo Trst *le narodno*, kar je že samoobsebi težavno, in ne gospodarsko, *smo v njem vedni tujci*.

Naše dežele so za industrijo nalašč ustvarjene. Ako pogledamo od Štajerske do Adrije, spomnimo se gornje Italije, koji so reke in vode „beli premog“. Na eni strani odpira nam Adrija pot in svet, na drugi skozi Belo Krajino najkrajšo pot na poljedelski Balkan, kojega bi morali *zalagati z industrijo*; on bi moral biti naš odjemalec. Zgrešena trgovinska politika naše vlade napram tamošnjim državam ovira ekspanzivnost naše (avstrijske) industrije v onih krajih in sili jih, iskati si drugod tržišč za svoje pridelke. Srbski izvoz preko Soluna in skorajšnje uresničenje transbalkanske železnice so plodovi naših državnikov. *Zveza Dunave z Adrijo čez Staro Srbijo pomenja smrtni udarec za avstrijski trgovinski razvoj tja na Balkan*. In prišli bodo časi, ko bodo udarci za avstrijsko tudi udarci za slovensko industrijo; danes jih še ne občutimo.

Prvi predpogoj za industrijski razvoj je kapital, ki ga moramo združiti v podjetniških družbah in prvi korak k nabavi kapitala je organizacija denarnih sredstev v naših rokah. Na tem polju pripada *Vošnjaku* velika zasluga in ž njim pričinja *druga* stopnja našega narodnega gospodarstva. Žalibog, da se izkuša v zadnjih letih gospodarska podjetja zavleči v politične boje. To so nezdravi simptomi in preje ko se jih izčisti, tem jasneje ozrače. *Zdravo gospodarstvo ne pozna strankarske politike* in je ne bi smelo poznati niti pri nas.

Na tem mestu zdi se mi primerno objaviti statistiko¹⁾ *industrijskih* akcijskih družb v našem ozemlju (vštevši tudi Dalmacijo). Vseh jih je 49 s 119,360.340 kron kapitala, in sicer:

¹⁾ Sestavljeno po Kompas J. C. Ö. I. iz l. 1908.

slovenskih	4	s kapitalom K	2,800.000
hrvatskih	1	" " "	3,000.000
nemških	18	" " "	46,317.500
italijanskih	19	" " "	27,342.840
judovskih	2	" " "	20,000.000
francosko-nemških	1	" " "	9,800.000
nemško-italijanskih	4	" " "	10,100.000

Skupaj . 49 s kapitalom K **119,360.340**

Omeniti bi mi bilo le, da je mnogo več *judovskega* kapitala investiranega v podjetjih raznih akcijskih družb, kakor ga izkazujejo gornji podatki. Končno naj omenim še *nemško-avstrijsko* podjetje *Siemens-Schuckertwerke na Dunaju*, ki ima električne železnice po nekaterih mestih v našem ozemlju.

Daljno grupiranje denarnih sredstev izkazujejo nam *družbe z omejeno zavezo*. Teh je bilo leta 1909 v Avstriji 743, v deželah, kjer žive Slovenci in Hrvatje, pa 55 s kapitalom okoli 17 milijonov kron. Po deželah razdeljene so sledeče:

Družbe z omejeno zavezo v letu 1909.

Dežela	Štev.	Glavnica	Vplačano
		v 1000 K	
Štajersko	20	6.238	5.458
Koroško	7	3.993	3.943
Kranjsko	3	405	265
Trst	10	3.090	2.250
Goriško	1	400	400
Istra	1	491	328
Dalmacija	11	3.067	1.893
Skupaj	55	17.684	14.137
V vsej državi	743	204.815	173.412

Dočim navedeni vrsti družb zbirata kapital v svrhu investicije v raznih podjetjih, kjer participirajo člani solidarno s svojimi deleži na izgubi in dobičku, zbirajo *hranilnice* denarna sredstva le kot posredovalnice med podjetnikom, oziroma onim, ki denar išče, in onim, ki denar ponuja.

Teh (hranilnic) je bilo v Avstriji leta 1908 680, od teh jih pride na naše dežele:

Hranilnice leta 1909.

Dežela	Ob- činske	Društ- vene	Okraj.	Skupaj	Prirastek v letu 1904—05	na 1 km ² pride
Štajersko . . .	38	4	5	57	2	393.44
Koroško . . .	9	4	—	13	—	794.35
Kranjsko . . .	11	1	—	12	4	829.57
Primorsko . .	2	1	—	3	—	2656.24
Dalmacija . .	3	2	—	5	3	2566.47
Skupaj	63	12	15	90	9	—
V vsej Avstriji .	535	71	44	680	65	461.55

Drugi predpogoj za industrialni procvit je *sposobnost* in v neposredni zvezi ž njo *podjetnost*; ta poslednja je v največ slučajih odvisna od sposobnosti. Zato nam je treba industrialnih šol, ne le za višjo tehnično naobrazbo, ampak za strokovno naobrazbo nižjih slojev.

Leta 1900 je bilo v industriji zaposlenih Slovencev 79.173.

V neposredni zvezi z industrijo je *trgovina*, ki ima namen, posredovati izmenjavo sredstev med producentom in konsumentom, V njeno področje spadajo najrazličnejša prometna sredstva.

Trgovina ni sama sebi cilj, ona je le pomožnega značaja in njen razvoj je odvisen od danih predpogojev: producent, sredstva, konsument.

Razvita industrija zahteva *visokostojee trgovine*, ki si zna dobiti tal na svetovnem trgu in tudi ta tla obdržati. Do nje nam pripomorejo trgovske šole, nižje in višje, in skrbeti moramo, da z rastočo industrijo raste tudi število trgovsko izobraženih ljudi.

Leta 1900 je bilo uslužbenih v trgovstvu izmed Slovencev 18.789 oseb.

*

Podatki o naših narodnogospodarskih razmerah niso ugodni, primerjani z gospodarsko močjo tujih narodov v okvirju našega ozemlja, ali sodba in obsodba našega gospodarskega čuta in gospodarske zmožnosti ni opravičena edino na podlagi momentanega stanja; ako hoče biti objektivna, naslanjati se mora na preteklost in polagani razvoj, oziroma njegove predpogoje.

Do polovice preteklega stoletja je bil naš kmet v politični in gospodarski odvisnosti njemu nasprotnih elementov, podoben objektu, ki služi gospodarju za vir dohodkov. „Najvišji, pravi gospodar svoje zemlje ni bil kmet — Slovenec, nego graščak — Nemec“¹⁾. Propadal je duševno, ker materijelno globlje pasti ni mogel, saj je bilo to tudi naravno! In v citiranem delu nadaljuje Jos. Apih: „... kmet se je privadil ... malomarnosti in lenobi ter postal je zanikern naposled tudi za lastna opravila ... gospodarski grehi so se gromadili in zavirali prospeh gospodarstva tudi v poznejših ugodnejših časih.“

Tako je bilo duševno, moralno in materijelno stanje našega ljudstva, ko so mu dali prostost in ga pretvorili iz mase v narod. Popolnoma razumljiv in opravičen se mi zdi stavek, ki ga je napisal dr. Lončar v razpravi „Bleiweis in njegova doba“ v „Zborniku Bleiweisovem“ na strani 147: „Material, ki ga je imel Bleiweis pred seboj, to je bila kmetska masa, zanemarjena in zaostala v vsakem oziru.“

To so bile vrste, med katerimi se je pričelo razvijati pred pol stoletjem slovensko gospodarstvo, ki je bilo v začetku tja do Vošnjakovega nastopa prepuščeno sebi samemu in usodi. Politično in kulturno življenje v ožjem smislu je imelo voditeljev med slovenskimi prvaki, gospodarsko vprašanje pa se je potiskalo v kot. V deželnih zborih so se borili zastopniki naroda za narodne pravice, ker sta to zahtevala duh časa in faktične potrebe, in ti boji so usurpirali vse razpoložljive sile.

Tudi tedaj v sedemdesetih letih do vrhunca dospeli liberalizem je ovirajoče uplival na gospodarski razvoj siromašnega in neukega ljudstva, ki je potrebovalo pomoči za vsak najmanjši korak k izboljšanju materialnega stanja.

Narodnostni boj v obmejnih pokrajinah in politični boj na Kranjskem nista pustila gospodarskemu gibanju do one veljave, ki bi mu vsled njegove važnosti za narodni napredek pripadala; povsod nahajamo preveč osebnosti in politike ter premalo ekonomije.

V 90 tih letih se je jelo ločiti slovensko ljudstvo v dva tabora, v liberalce in klerikalce²⁾, ločitev, ki ni bila le politična,

1) Josip Apih: Slovenci in leto 1848 stran 6.

2) Pridržim obe imeni radi krajšega izražanja.

ampak predvsem *gospodarska*: na eni strani *meščani* z bogatejšimi *posestniki* in *trgovci po deželi* in na drugi strani *kmetsko* ljudstvo. Tu je bilo klerikalcem treba napraviti kmetsko ljudstvo neodvisno od liberalnih trgovcev, ako so ga hoteli popolnoma pridobiti za svoje politične težnje.

Pričeli smo z gospodarsko organizacijo, *ne radi nje same*, ampak radi organizacije kot *sredstva*, kateri pa vendar ne moremo odrehati velike važnosti za slovenski narod. — Dobili smo *zadružništvo*, kojega prvi poizkusi se niso posrečili, ali vstrajno in vsestransko delo privedlo je ta živi pojav gospodarskega napredka v naših deželah do lepih uspehov. Njegovo važnost so priznali tudi liberalci ali vsaj njim bližnji elementi, kar so pokazali z ustanovitvijo svoje lastne zadružne zveze¹⁾.

Iz momentanih uspehov ne moremo izreči zadnje sodbe o življenski sili sedanje zadružne oblike.

Kakor na drugih poljih tako se je pojavil tudi pri gospodarskih organizacijah grajevredni in ponižujoči lokalizem²⁾ v zvezi s politično in gospodarsko breznačelnostjo, in to za to, ker ni na Slovenskem politične stranke, ki bi imela jasno načrtan program tudi za bodočnost, izvzemši socialno demokracijo; njih politika je *iz rok v usta*, politika *momenta*.

Vzroka temu brezprogramnemu delu nam je iskati v plitkosti in površnosti poznavanja sebe samih, naših vrlin in napak, naših sposobnosti in nesposobnosti vobče, zlasti pa predpogojev za naš bodoči razvoj.

S svojim referatom sem hotel podati približno sliko našega današnjega gospodarskega stanja in nekaj misli o toku daljnega razvoja, kar bi bilo le malenkosten odlomek k študiji narodnega gospodarstva naših deželâ.

¹⁾ Celjska zadružna zveza je že delo Vošnjakovo.

²⁾ Odstranila ga je iz svojih vrst Jugoslovanska socialna demokracija 1906 u V. L. S. 1909. leta.

Pregled.

Dijaški.

Politika in dijaštvo.

Mnogo se je že o tem govorilo in pisalo pri nas in drugod, vendar morda ne bo odveč, če se stvar še enkrat premotri.

Najprej moram povedati, da z besedo „dijaštvo“ mislim akademično dijaštvo, ki poleg izvrševanja svojih stanovskih dolžnosti pride pri politiki v poštev.

Ali bodi dijaštvo politično?

Dr. Ilešič ji v spisu „Kultura in politika“ daje sledečo ulogo: „Kultura je pospešeni razvoj prirode in tisto stanje, ki je plod razvoja; politika pa ni stanje, politika je dejanje. Kultura je pridobivanje sile in sila ali potenca, politika je uporabljanje sile in efekt.“ (O. c. str. 6 in 7.) In na drugem mestu (str. 14) istega spisa: „Politika je kakor vojska, le sredstvo v dosegu svrhe, sredstvo v ohranjanje in pomnoženje kulture.“ „Politika ima svrhu izven sebe, v kulturi.“

Masaryk daje besedi politika dvojen pomen:

1) politika je znanstveno proučevanje vseh norm, ki so potrebne za zavestno, kolikor mogoče enotno in konsekventno voditev družbe ter za njen razvoj;

2) politika pomenja praktično izvajanje politike-teorije. („Omladina“ VI. str. 146.)

V opredelitev pojma politika bi strnil Ilešiča in Masaryka, rekoč: „Politika je kulturno, gospodarsko, socialno in narodnostno dejstvo-vanje kake skupine.“

Kakor od vsakega zavestnega in smotrnega delovanja sploh zahtevam tudi od politike:

a) spoznanja — daje nam ga proučevanje preteklosti in sedanjosti;

b) volje — rezultate tega spoznanja hočemo uveljavljati;

c) moči v to.

Prvo, spoznanje, nam nudi veda, izraža se v programih; drugo in tretje, volja in moč, sta vteleseni v organizaciji.

Za politiko je treba pred vsem programa na kulturnem, gospodarskem, socialnem in narodnostnem poprišču, in

v izvrševanje programa in na njegovi podlagi se ustvari organizacija.

Kdorkoli — posameznik ali skupina — zastopa na omenjenih poljih zavestne ideje, jih razširja, uresničuje in brani, je potemtakem političen, vsaj v širšem pomenu besede. In ker je dejstvovanje teh idej nemalokrat odvisno tudi od politike v ožjem smislu, to je od načina, kako se v državi vlada, je naravno, da izkuša dotičnik tudi v tem oziru dobiti primeren vpliv. S tem postane političen tudi v ožjem smislu.

Fiat applicatio!

Dijaštvo, ki ima v gori omenjenih točkah ali v eni izmed njih določene ideje in te ideje razširja, udeležuje in brani, je politično v širšem pomenu. In ker mu tudi v interesu teh idej ne more in ne sme biti vseeno, kdo ima n. pr. v rokah občinske zastope, ki mnogo lahko store v kulturnem in socialnem oziru, kdo deželnozborske in državnozbornske mandate, kdo te in one korporacije, mora dosledno tudi tu pospeševati svoje smotre in jih varovati škode, s čimer pa je že politično tudi v ožjem smislu.

Gorenje vprašanje torej moramo odgovoriti pozitivno: dijaštvo, ki ima poleg svojih najvišjih stanovskih še kake druge ideale, se ne more odtegniti politiki in političnemu dejstvovanju!

Da moramo „študirati politiko, ne pa delati politike“ („Omladina“ VI. str. 178), ta nazor je docela kriv. Res je sicer: politika se mora študirati. Toda čemu? Da bomo znali politiko delati! Torej: najprej politiko študirati, potem pa jo delati, ne pa narobe, pa tudi ne eno brez drugega, kakaj to poslednje je kakor glava brez rok: kaj pomaga še tako razboita glava, če ni rok, ki bi njene načrte izvrševale; ničeve so še tako čvrste roke, če nedostaje duha, ki bi jih vodil!

Na Slovenskem se je doslej izvrševala politika radi politike same, brez trdnih programatičnih tal, brez jasnih ciljev. Odtod izvira vsa mizernost slovenske politike, vsa njena brezglavost, podivjanost in nemoralnost. Kdor enkrat zasede političen stolček, potem vse svoje stremljenje osredotočuje na ta

stolček; to je bil njegov ideal, najvišji cilj, izvor in konec. V Slovencih je taktika določala program, namesto narobe — tako nekako trdi dr. Lončar v „Političnem življenju Slovencev“.

Da bi se dijaštvo popolnoma izognilo politiki, to je utopija. Možno bi bilo kaj takega samo takrat, ako se pahne za par stoletij nazaj v dobo dijaške romantike, veselega pohajkovanja in popivanja, ako napravi duševni bankrot. Inače dijaštvo je, bo in mora biti tudi politično!

Politika pa ni istovetna s politično stranko. Lahko sem politik, ne da bi bil v kaki politični stranki. Nadstrankarski ali izvenstrankarski sem lahko, ne morem pa biti izvenpolitičen.

Politično dijaštvo je lahko nadstrankarsko ali izvenstrankarsko — seveda samo do neke meje — ako ni nikake politične organizacije, ki bi odgovarjala njegovemu naziranju na kulturnem, gospodarskem, socialnem in narodnostnem polju. A misleče in v bodočnost gledajoče dijaštvo bo izkušalo reformirati katero izmed obstoječih strank, oziroma jo potom razprav in kritik pripraviti do reform. Če se mu to ne posreči, se ne sme vstrašiti polagati temelje tudi novi politični stranki. „Kjer je politika, tam so tudi politične stranke,“ naglašava Masaryk („Omladina“ VI. str. 178) — ker pač morajo biti. In kjer so ljudje nezadovoljni s slovensko politiko, loteč jo izboljšati, tam se mora roditi politična stranka, in če je vsa njihova nezadovoljnost in kritika brez hasni.

Povzemimo: dijaštvo se ne more ogniti političnemu delovanju; ako ni nobene politične stranke, odgovarjajoče naziranju dijaštva, ostane izvenstrankarsko, pač pa izkuša potom kritike sebi najbližjo stranko reformirati, prilagoditi jo svojim idejam; če to ne gre, ne preostaja drugega, kakor misliti na snovnejelastne politične organizacije.

Vse to pride v poštev le pri resnem dijaštvu, imajočim trdne cilje, jasno začrtane poti. „Zmešnjava programov in nejasnost idej imata za posledico lahke značaje, ki skrbijo samo za svojo gmotno korist,“ piše francoski zgodovinar Denis.

Presodimo s teh vidikov slovenske dijaške struje!

Narodno-radikalna struja je postavila načelo: Politika je samo predmet proučevanja; politiko študirati, ne pa politike delati in enaka večalimani emfatična gesla. In v najnovejši „Omladini“ (VII. str. 100) ponosno povdarja „nadstrankar“: „Boj za izvenpolitičnost je bil in je punctum saliens razdora med starimi liberalnimi dijaki in narodno-radikalnim dijaštvom.“ Ako tudi pustimo vnevar dejstvo, da je ravno ta „izvenpolitik“ v svojem političnem delovanju pokazal, kakšen narodno-radikalni „nadstrankar“ ne sme biti, je čas sam v narodno-radikalno „nadstrankarsko“ steno izvrtal vse polno lukenj in špranj: narodno-radikalni ljubljanski starejšine so sklenili, da „javno delo ni popolno, če se ne deluje tudi politično“ („Omladina“ V. št. 11 na platnicah) in so vstopili v narodno-napredno stranko na Kranjskem, kar je narodno-radikalno dijaštvo sprejelo na znanje s sledečo resolucijo, sprejeto baje po odhodu „Slovenijanov“ na I. narodno-radikalnem zaupnem sestanku v Ljubljani: „da je vprašanje glede vstopa narodno-radikalnih starejšin v napredna politična društva zgolj vprašanje taktike in ne principijelno vprašanje. Starejšine niso kršili s tem vstopom narodno-radikalnih principov, vsled politične taktike pa jih ne gre klicati na odgovor.“ (Zanimivo bo, zasledovati bodoče odnose strankarskih ljubljanskih starejšin do „nadstrankarskega“ dijaštva, zlasti še, ker so starejšine po svojem zastopniku na velikončni seji eksekutive izjavili, da „ni pravi radikalec, kdor ne vstopi v liberalno stranko.“) Že poprej se je ponovno dogajalo, da je bilo narodno-radikalno dijaštvo na papirju „nadstrankarsko“, njegovi pravi člani pa so z vso vno agitirali za Hribarja, Rožleka, Ježovnika, Roša in druge strankarske glave. In letos so narodno-radikalni abiturijenti na shodu v Trstu na iniciativo zgorej omenjenega „izvenpolitika“ poslali udanostno pismo Hribarju in dru. Žerjavu! — Ves rešpekt pred takim „nadstrankarstvom“ in tako „izvenpolitičnostjo“!

Da se je narodno-radikalna struja pred desetletjem postavila na izvenstrankarsko stališče, je za tisto dobo umljivo. Struja je sestajala zgolj iz dijakov in ni bilo tudi nobene stranke,

* * *

kateri bi se mogla struja priklopiti. Zdaj pa govoriti o „nadstrankarstvu“ in riniti za strankarskimi starejšinami, je vsaj neokusno, če ne naravnost varljivo. Dobro znamenje pa je, da se vendar dobe ljudje, ki to uvidevajo. „Ustvariti si moramo nekak okvirni politični program, v katerem bodo začrtana vsa naša glavna kulturna načela z ozirom na dnevna politična vprašanja,“ zahteva L. Brunčko v „Dijaškem almanahu“ l. 1910–1911 (str. 124). Življenje gre pač preko papirnatih načel in emfatičnih fraz!

Katoliško-narodno dijaštvo je že od svojega početka „avantgarda“ (besede dra. Šušteršiča na nekem banketu) klerikalne stranke. Med tem, ko se popolnoma strinjam s klerikalnim akademikom, pišočin v „Zori“, da postane akademik čez noč starejšina, ne more pa si tako hitro ustvariti političnega programa, iz česar izvaja, da mora akademik že za akademičnimi leti si biti na jasnem o poznejšem političnem delovanju, se ne morem otestiti slutnje, da je marsikateri „katoliški“ akademik v klerikalnih vrstah iz čisto človeških, oziroma živalskih nagibov samoobrane. In kakor ima vsaka stvar svoj konec, tako je tudi tu* korito je premajhno, da bi mogli iz njega komodno zajemati vsi k njemu hrepeneči, kar povzroča tešnja in gnječo, iz katere sempatja kdo nevoljen odleti...

V najnovejšem času se je začelo gibanje tudi takozvano narodno-napredno dijaštvo, računajoč, da bo kriza v narodno-radikalni struji zrahljala njihovo zemljo in pognojila njihovim bilkam. Vse se vrši pod okriljem narodno-napredne stranke na Kranjskem. Zdi se, da so ti ljudje popolnoma prespali razvoj slovenske zgodovine v zadnjem desetletju — vsaj naučili se niso iz njega nič, pa tudi ničesar pozabili, ker drugače ne bi silili v liberalizem, to duševno smrt.

O slovenskem socialno-demokratskem dijaštvu je parkrat jeknil glas, da si snuje lasten klub. Toda iz besede ni postalo meso.

MIRKO ČERNIČ.

Polemika.

V uredništvu Slov. Naroda so tako veliki gospodje, da ignorirajo Naše Zapiske. Zato jih citirajo po — Slovincu. S tem bi menda radi pokazali, kako hudo nas onalovažujejo. To preziranje nas ne boli; kajti smešno je. Uredništvo Slov. Naroda ne pojmi svoje smešnosti: zato smo mu to povedali tu. Smešno je pa tem bolj, ker vemo, da bi se politična morala redakciji Slov. Naroda takoj upognila, če bi mi hoteli stopiti v njegovo administracijo, da naročimo inserat. Vemo tudi, da se je ta morala že upognila prav pred kratkim, ko je Slov. Narod delal reklamo za spis slovenskega socialističnega pisatelja, ki ga je objavil v podlistku. Takrat je našim Zapiskom priznaval renomé, ker je z njim hotel dvigniti svojo veljavo... Tako je Slov. Narod dne 8. oktobra citiral iz Slovencea nekaj stavkov, ki smo jih v zadnji številki napisali o Ciril-Metodovi družbi. Slovencev citat je bil le fragmentaren in je torej le nepopolno in pomanjkljivo tolmačil naša izvajanja. Če bi bilo Slov. Narodu do tega, da polemizira pošteno proti socialni demokraciji, oziroma proti N. Z. zaradi mnenja, ki vlada v naših vrstah o Ciril-Metodovi družbi, bi se bil točneje informiral in morda tudi pametneje odgovarjal. Toda urezal se je, kdor je kdaj pričakoval od slovenske meščanske žurnalistike poštenosti v polemiki, prav tako kakor je ni še nihče doživel od klerikalne žurnalistike.

Kjer je izpregovoril Slov. Narod, seveda ni mogla molčati tržaška Edinost. Ta se zlasti izpodtika (dne 25. okt.) nad tem, ker smo zapisali, „da vidi socialna demokracija v družbi sv. Cirila in Metoda sedaj bojno narodno-šovinistično institucijo pod okriljem narodno-liberalne slovenske stranke“. (Edinost je citirala potvorbena, češ, „da je Družba sv. Cirila in Metoda našim socialistom postala kar naenkrat narodno-šovinistična institucija in se socialni demokratje raditega ne morejo ogrevati zanjo“.) Soglašajo pa Edinost z Narodom zatrjujoč, da se Družba pri pouku v svojih šolah drži predpisov, ki jih daje šolski zakon, da torej navedeno versko vzgaja otroke po svojih vodih.

Zaradi člankov inotic v Narodu in Edinosti ne bi trošili časa in truda, da jim odgovarjamo. Imamo pa našim rodoljubarjem še nekaj važnega položiti na srce, in zato, ker je prilika tu, reagiramo.

Naši narodni naprednjaki, ki imajo sedaj Družbo sv. Cirila in Metoda v rokah, taje in skrivajo, kakor po navadi, svoje namene. Ker pa dejanja, ki vendarle prodoro tudi v javnost, svedočijo o ciljih, ki jih zasledujejo sedanji voditelji Družbe, jim tajenje in skrivanje mnogo ne pomaga.

Tako je skrivanje s šolskim zakonom in versko-nravno vzgojo. Gospodje rodoljubi! V tem tiči velika hinavščina! Če Vam je mar le za versko-nravno vzgojo dece — pa četudi na narodni podlagi: zakaj pa ste potem ustanovili zasebno šolsko Družbo? Zakaj niste, ki imate toliko vpliva pri vladi, od nje zahtevali in dosegli ugodnejših šolskih razmer za slovensko šolsko dečo? Če Vam je na srcu le versko-nravna vzgoja na narodni podlagi: zakaj ste pahnili iz družbe klerikalce in jim baje odvzeli sleharni vpliv na svoje šolstvo? Saj po Vaših rodoljubarskih nazorih ni druge npravnosti nego verska, pri nas torej katoliška, reprezentant te npravnosti je pri nas pravzaprav le duhovnik, oziroma klerikalec. Ali pa je npravnost naših rodoljubov in sedanjih gospodarjev Ciril-Metodove družbe drugačna nego npravnost naših klerikalcev? Ne, kajti šolski zakon zahteva versko npravnost — in naši rodoljubi pravijo, da se drže strogo tega zakona. Ako pa je npravnost pri liberalcih in klerikalcih ista, res ne vemo, čemu je bilo treba ropota na bohinjski glavni skupščini?

Dosledni torej naši rodoljubi niso; pa tudi odkritosrčni niso. Družba sv. Cirila in Metoda ima svoj namen. Prav poseben namen. Če ne bi tega imela, je ni treba. In ta pravi namen rodoljubi ravno zakrivajo.

Vendar so ga pa tudi izdali. In to pribijamo tu nekoliko višje.

Slov. Narod je objavil (dne 26. okt.) članek „Naprednim Slovincem v razmišljanje“. V tem članku pisec npravnost vprašuje, „ali se agrarni kapital, ki ga naprednjaki vsako leto naberejo za šole ob meji, sploh obrestuje tako, da ima naš narod v splošnem korist od njega?... Kaj nam koristi, če par obmejnih krajev

rešimo za kratek hip potujčenja, če pa ljudstvo ostane v temoti in sramotni odvisnosti od fanatičnih, brezdomovinskih kaplanov, ki so pripravljani na migljaj svojih predstojnikov vsak hip ubiti najponižnejši pojav narodne zavesti v ljudstvu...“

In člankar prihaja do zaključka, ki s strankarskega stališča ni niti neumen: „Ali ni tedaj v prvi vrsti naša sveta dolžnost, da naš narod, ki je od narave vendar z bistrim razumom obdarovan, dvignemo iz sramotnega položaja, kamor ga je spravil klerikalizem. Izobrazbe je treba našemu narodu in sicer ne toliko na meji, kakor v sredi. Važnejše je prosvetno izobraževalno delo med kompaktno narodovo maso, nego ustanovitve in vzdrževanje par ljudskih šol na meji!“ Tako kliče člankar Slov. Naroda in končno predlaga, naj se deloma preosnuje Družba sv. Cirila in Metoda v ti smeri ali pa naj se ustanovi popolnoma nova družba, ki bi imela take intencije.

Kakor rečeno, člankarjeva misel ni vredna, da bi jo liberalci omalovaževali. V tem oziru ji niti ne ugovarjamo. Toda z druge strani je postavljena v tem članku trditev, da je Ciril-Metodova družba odvisna izključno le od liberalcev; torej tudi oni lahko gospodarijo z njo po svoji volji. To je resnica.

In zdaj si, prosim, predstavite politično stranko, ki hoče imeti oblast in moč v narodu, ki ima v rokah razne institucije, ki nosijo po krivem ime institucij celokupnega naroda, ker so le institucije posamezne stranke — predstavite si tako stranko in povejte, če si morete misliti, da taka stranka ne bo v svoje strankarske namene izkoriščala omenjenih „narodnih“ institucij? Taka stranka bi se v današnjih razmerah vozila slabo. In mi nočemo nič drugega, nego svobodo, da povemo, kaj in kako je stvarjo. Če ima narodno-napredna stranka Ciril-Metodovo družbo v zakupu sama, bo tudi skrbela za to, da se njen vpliv v Družbi uveljavi.

Ali se mar že ni? Kaj pa pomenja tista kupčija, ki so jo napravili med seboj liberalci in narodni radikalci, odnosno liberalni starini in mladini o priliki letošnje glavne skupščine? V kakšni zvezi morejo in smejo biti profesorske službe na ljubljanskem dekliskem liceju, ki jih oddaja ljub-

ljanska občina, z odborniškimi mesti v Družbi sv. Cirila in Metoda? Ali so take kompenzacije dopustne, če naj bo Družba sv. Cirila in Metoda v resnici kulturni zavod slovenskega celokupnega naroda? In če je to kulturna naprava vsega našega naroda, kako si drznejo liberalni sta-

rini in mladini med seboj deliti na njen račun plačane službe?

Gospodje rodoljubi, dokler plava Družba sv. Cirila in Metoda v takih kalnih vodah, mi ne bomo niti zjemali iz nje, niti prilivali.

Dr. D.

Prejeli smo v oceno naslednje knjige:

Johann Žmavc, Ein wissenschaftliches Geld als sozialer Wertausgleicher. Ponatisk iz Ostwaldovih „Annalen der Naturphilosophie“. Zvezek 9. Str. 420—425.

Dr. Jos. Tominšek, Antibarbarus. Studije o napakah in pravilih slovenskega pisanja. Založil L. Schwentner v Ljubljani 1910. Cena 1.20 K.

* * *

Etbin Kristan, Samosvoj. Drama v petih dejanjih. Založil L. Schwentner v Ljubljani 1910. Cena 2 K, vez. 3 K.

Literarni pregled.

Dr. Dragotin Lončar: Dr. Janez Bleiweis in njegova doba. [Konec.] D. Trstenjak vprašuje 16. marca 1849 dr. J. Muršca: „Kaj bomo zdaj začeli? Katerega pravila v politiki se držali?“ In Matija Majar piše istemu 7. decembra 1849: „Kaj bomo sedaj mi vlastenci za narod delali?“ Kakor vidimo, je bila neorientiranost pri tedanjih odličnejših inteligentih, ki so tudi odločevali na raznih posvetovanjih in sestankih rodoljubov, popolna. Nesoglasje med politiko, ki bi bila ustrezala potrebam slovenskega ljudstva, in pa med politiko, kakršno so tirali v istini tedanji narodni voditelji, je bilo takšno, da je M. Cigale 23. julija 1849, opravičeno zapisal: „Ako bi Ljubljancani ministrovali, bi sedanjji naši gg. ministri, ki z narodovo voljo tako vganjajo, na najs krajnejši levičici sedeli.

Tako je bilo še v letih osemindesetih.

Nič pa se ni izpremenilo niti v šestdesetih letih.

Z ozirom na to je dr. Prijatelj čisto prav konstatiral: „Šestdeseta leta ... pomenjajo v slovenskem javnem življenju važno dobo ... Kdor jih premotri s kritičnim očesom, pa spozna, da je bilo za njih glavne besednike jutro že daleč odzad — v burnem letu 1848.“ (Kersnik, 56.)

Leta osemindesetih niso spoznali, kaj je bilo znamenje časa; zato so pomagali udušiti svobodo v Avstriji — torej onemogočiti vsak pokret in razvoj slovenskega naroda v dobi 1849—1860, ko je vladal absolutizem. In kakor v teh letih, tako jim je tudi ob času borbe za avstrijsko konstitucionalno ustavo bil bližji srca boj za konkordat in za privilegije rimske cerkve, boj proti svobodomiseltvu, ki ni bilo samo v nemškem narodu in njegovi buržoaziji, ampak je vstajalo že istodobno tudi med Slovani — nego boj za t. zv. narodne pravice, ki so se tikale jezika in njegove rabe v šoli in uradih.

Pri borah za konkordat so zastopniki slovenskega naroda šli v

boj skupno s Tirolci, s takim ognjem so se potezali za predprave rimske cerkve v Avstriji, da so se jim celo pobožne „Novice“ čudile! V teh borbah so bili odločni — sicer pa plahi in neodkritosrčni in vladni petolizniki. „V borbi za Rim so slovenski poslanci pozabili na svoj državno-pravni program! A pozabili niso bili nase ...“ — pravi dr. Prijatelj (I. Kersnik, 76). V svoji politiki so postopali tako, da jih je Levstik moral označiti s krilatimi besedami: „Koristolovno načelo ni drugo, nego breznačelje.“

V tistih časih so se upognili reprezentanti slovenskega ljudstva klerikalizmu. Stopili so pod nadvlado in kuratelo duhovščine, dasi bi jim tega ne bilo treba, in dasi bi tega ne bili smeli storiti, če jim je bilo v resnici v prvi vrsti mar za korist slovenskega ljudstva in ne za svojo. Od tistih časov tudi datira fraza, da je politična ideja slovenskega naroda — katoliška ideja. Ta fraza pa je jalova; kajti katoliška ideja je univerzalna, torej umerjena za svetovno politiko, za velike narode, ki odločujejo v svetovni politiki. Na tako majhne narode, kakor je slovenski narod se ne more ozirati, ker so premajhni, da bi mogli imeti besedo, ki bi kaj zalegla v velikem svetu. Za rimsko cerkev ekzistira slovenski narod — kot vsi mali narodi — le v toliko, kolikor vkljub svoji malosti pospešuje njene interese; da bi mu pa bila za to hvaležna, ali da bi ga za to v njegovih težnjah, v njegovem stremljenju za obstoj podpirala, tega pa nismo in ne bomo doživeli. O tem nas poučuje baš najnovejša doba, če pogledamo v Istro in Dalmacijo ...

Kakšen nesmisel je bil, da so se slovenski poslanci borili za rimske privilegije v Avstriji, spoznamo lahko tudi, če vprašamo, kakšno je bilo jedro tistih bojev, in če si prav odgovorimo na to vprašanje. Dokler je bil v veljavi konkordat, je vladal v Avstriji najstrožji absolutizem Cerkev in dinastija sta imeli korist od tega, narodi pa škodo. Nemška buržoazija,

ki je predstavljala liberalni pokret, je dala narodom v Avstriji vsaj nekaj najprimitivnejših pravic, katerih nam absolutizem gotovo še dolgo ne bi bil podelil. Boj za konkordat je predstavljajal boj za interese cerkve, odnosno za interese buržoazije. Od onih Slovenci niso mogli dobiti ničesar, kar bi jim bilo koristilo, od teh pa vsaj nekaj. In vendar so šli v boj za one proti tem, torej v boj proti interesom svojega lastnega naroda!

Ako povzamemo iz tega, da so slovenski voditelji tako delali, ker niso spoznali posledic svojega dejanja in nehanja, jim s tem dajemo le slabo izpričevalo. Ako pa so spoznali posledice svojega ravnanja in vkljub svojemu boljšemu spoznanju vztrajali v njem, potem jih pa moramo naravnost obsojati in le pritrjevati drju. Prijatelju, ki jim je očital umazano sebičnost v političnem življenju!

Pa ne bi jim še zamerili toliko te njihove politike, če bi se bili odlikovali vsaj na drugih straneh. Imeli so vzore, ki bi jih bili lahko posnemali tudi v dobrem, nele v slabem oziru. Posnemali so Čehi in kopirali njih dunajsko politiko; niso pa videli, kakšna je češka interna politika, t. j. kako si Čehi kopljejo temelje za svoje materialno blagostanje, kako se gospodarstvo in prosvetno gibljejo — videli in slišali so Riegra, prezrli in preslišali pa so Palackega in njegovo geslo, da je narodnostne nasprotneke treba nadkriljevati z izobrazbo in prosveto. In ti naši rodoljubi — ne da bi bili pospeševali prosveto in izobrazbo slovenskega naroda ter se zavzemali za njegovo gmotno blaginjo, so nasprotovali prav vsakemu podjetju, ki si je bilo postavilo tako nalogo. Nele nasprotovali podjetju, celo posameznikom so ubijali ekzistence, če so videli, da bi se utegnili omajati njih veljava v narodu. Primerov je dosti. Poučna je v tem oziru zgodovina Matične in Narodne tiskarne, banke Slovenije, Levstika in vseh drugih kulturnih podjetij. Poučno pa je tudi dejstvo, da je pravakom zadoščal pravzaprav le en sam časopis — „Novice“ — in da so vsi drugi listi vstali preko njih glav in proti njihovem dovoljenju. Poučno je, da sta oba moža, ki sta spoznala pomen gospodarskega bla-

gostanja za slovensko ljudstvo in se po tem spoznanju ravнала — dr. Raič in dr. Vošnjak — stala v opoziciji proti ljubljanskim prvakom... In vendar sta bila, kolikor se da doslej preudariti iz naše politično-zgodovinske literature, ta dva moža takrat na najboljši poti, da spoznata in začneta udeleževati ono, kar bi imevali politično ideo slovenskega naroda. Zaradi nasprotovanja prvakov in tudi iz drugih razlogov se to ni izvršilo; kajti Mladoslavenci, katerim smemo oba prištevati, so prvotna svoja stremeljenja prezgodaj opustili in se vtopili v kompromise s prvaki, s tem samim sebi izpodkopali tla ter omogočili, da se je na istem terenu, kjer bi bili oni lahko gospodovali dobe celih generacij, ukoreninila sedanja klerikalna stranka.

Za sedaj lahko vprašamo: Ali so vstvarili prvaki Bleiweis & Co. ono, kar bi smeli imenovati politično ideo slovenskega naroda? To vprašanje lahko zanikamo; dostavljamo pa še, da niti mnogo predpogojev za to ideo niso podali. Njih delovanje je bilo vse preozko, preomejeno; preenostransko je bilo njih naziranje in preplitva je bila njih izobrazba. Glavna njih „zasluga“ pa je, da so krenili pota slovenske politike v klerikalno smer. Zato jim pa mi ne moremo dajati hvale...

Take in enake misli žive v knjigi, ki jo je spisal dr. Lončar, oziroma se Ti porajajo, ko jo prebiraš — pravzaprav bi moral reči: študiraš; kajti lahko čtivo knjiga ni! Preskrbno je izdelana, da bi jo mogel použiti in prebaviti, tako kot se zgodi z navadnim uvodnikom v političnem listu. Koliko truda je pisatelj položil v to delo in kako malo je dosegel priznanja! Dnevna literatura bi morala biti do dna duše hvaležna drju. Lončarju, da je izdal spis o Bleiweisu in njegovi dobi in nam razjasnil periodo, o kateri so se že dolgo časa širila napačna mnenja. Pa kolikor vem, niti enega slovenskega žurnalista ni bilo, da bi bil napisal poročilo ali oceno o tem delu. To ne dela časti slovenski žurnalistiki!

Toda nič boljše se niso obnesli drugi „boljši“ krogi. Kulturnih in političnih zgodovinarjev itak nimamo; Suki je svoje čase obetal, da postane — postal je pa le deželni glavvar kranjski! Literarni zgodovinarji so

Lončarjev spis odpravili z nekakšno nevoljo, češ, saj v naši literaturi nimamo niti rubrike za take spise: Čemu ga je tedaj izdal?! Kritik Ljubljanskega Zvona se je čmeril celo nad priobčevanjem Bleiweisove korespondence. Ocena „Časa“ pa je izzvenela v sodbo: Lončarjeva metoda ni prava, pisatelj je itak socialni demokrat; ergo je soglasje izključeno... Res, če bi človek imel pred očmi ta rod, med katerim živi in kateremu bi rad s spisi, kot je Lončarjev, od-

piral okna v svet, bi se naglo skesal, zaloputnil polkna in jih zabil...

Konec koncev: Ali ni nad vse značilno za siromaštvo naših kulturnih razmer, da mora eden najboljših sedanjih slovenskih kulturnih delavcev živeti v zaprti Idriji, kjer mu je z največjo težavo dostopno gradivo, iz katerega snuje svoje imenitne spise? Eh, da, „kravje kupčije“ s slovenskimi kulturnimi zadevami morajo tudi biti!

Dr. D.

RAZPRAVE

VII. rednega zbora jugosl. soc. dem. stranke v Avstriji. Stenografični zapisnik. Cena 60 vin. — Prvikrat je izdala jugoslovanska soc. dem. stranka v Avstriji stenografični zapisnik svojega strankarskega zbora. Zanimiv je in vreden, da se ga pazno čita. Dobi se pri: „Delavski tiskovni družbi v Ljubljani“.

„KATOLIŠKO SVETOVNO NAZIRANJE IN SVOBODNA ZNANOST.“

Napisal dr. L. Wahrmund. Cena 70 v. Te znamenite brošure, ki je toliko prahu vzbudila v avstrijski javnosti, ima „Del. tiskovna družba v Ljubljani“ še nekaj v zalogi, zato opozarja iznova naj si jo omislijo tisti, ki se zanimajo za ta eminentno važni predmet.

Drama Prešernovega duševnega življenja.

Spisal dr. Ivan Prijatelj. — Cena 40 vin.

Prešernov spomenik

Uredil dr. Ivan Prijatelj. Cena 80 vin. — Ti dve knjižici, ki so jih izdali v Prešernovo proslavo „Naši Zapiski“ l. 1905, se nahajata še v zalogi „Delavske tiskovne družbe v Ljubljani“, opozarjamo vse one, ki bi si jih radi nabavili.

Magdalena

Spisal I. S. Machar. Preložil dr. Anton Dermota. Cena 2 K.

NARODNO VPRAŠANJE IN SLOVENCİ.

Napisal Etbin Kristan. — Cena 24 vinarjev. — Dobi se pri „Delavski tiskovni družbi v Ljubljani“.

„RDEČI PRAPOR“

Osrednje glasilo jugosl. socialne demokracije. Izhaja v Ljubljani vsako sredo in soboto. Cena mu je K 10.40 za celo leto, K 5.20 za pol leta, K 2.60 za četrt leta in mesečno 90 v. Prinaša zelo zanimivo vsebino in je najboljše pisani slovenski politični list.

Knjigarna L. Schwentner, Ljubljana

Prešernova ulica št. 3

=====
priporoča nastopne novosti svoje založbe:
=====

Cankar L.: Kurent. Starodavna povest. Broš. K 1-50, vez. K 2-80, po pošti 10 v več. Ta povest je slika stoletnega trpina-veseljaka slovenskega naroda. Odlikuje se po posebnem jeziku del čudovilega domačega kolorita, tudi slog je nekaj izrednega, ne sicer cankarjevsko brilja ten, a vendar tako lep, da enako lepega ne piše noben naših pisateljev. Trije sonetje na koncu povesti so tako-rekoč njen magistrale.

Cankar I.: Hlapci. Drama v 4 aktih. Broš. K 2—, po pošti 10 v več. V drami je pisatelj v jarko luč postavil aktualno, socialno in kulturno vprašanje, ki mora zanimati vsakogar, kdor smatra šolo in učiteljstvo za faktor, ki bo pred vsemi odločeval o usodi našega naroda. Ni to navadna politična senzacijska drama, pre-računjena za efemerni efekt, ampak stvar, ki pretrese učitelja, da se nad njo zamisli in premišluje.

Milčinski Fr.: Igračke. Broš. K 2—, vez. K 3—, po pošti 20 v več. Zbirka ljubeznivih humoresk in satiričnih črtic zlasti uradniškega, posebno sodniškega življenja. Semtertja zazveni trpka ironija in marsikateri občutni udarec pade na justico in njene služabnike. Posebno prijetno dé čitatelju čut za socialno pravičnost, ki se v obili meri razodeva v teh navidezno „nedolžnih“ črticah.

Trdina I.: Zbrani spisi. VI. in VII. knjiga. Broš. à K 2-50, vez. à K 3-70, po pošti 20 v več. Tudi te dve knjigi prinašata celo vrsto doslej še ne priobčenih pripovednih spisov. Njih vrednost vnovič povdarjati, bi bilo pač odveč, saj o tem je že vsakdo prepričan, da ga ni med našimi inteligenti, ki bi bil tako spoznal in obenem tako prav razamel življenje našega naroda na Dolenjskem kakor Trdina. S tema knjigama pa zakladnica njegove literarne zapuščine še nikakor ni izčrpana. Še marsikak biser se bo dal iz nje izkopati.

Kersnik Janko: Zbrani spisi. V. zvezek. Broš. K 5—, v platno vezan K 6—, v polfrancoski vezbi K 7—, po pošti 30 v več. V tem zvezku, obsegajočem dva snopčca, so priobčene pisateljeve poezije ter literarni in politično-polemični spisi. Urednik dr. Prijatelj jim je pridejal potreben obširni komentar, ki sedanji generaciji prinaša mnogo novega in pojasnjuje marsikatero temno zadevo iz našega polpreteklega političnega in kulturnega življenja.

Založništvo L. Schwentner vabi nadalje na naročbo:

Novih Akordov, ki so se s svojim devetim letnikom pre-ustrojili v glasbeno revijo na ta način, da prinašajo razen skladb v dosedanjem številu tudi prilogo glasbeno-literarne vsebine. Nihče ne more tajiti, da se s tem zadošča le živi potrebi, ki jo čutijo vsi muzikalni krogi. **Cena za vse leto K 10, za pol leta 5 K, posamezni zvezki po 2 K.**